

ПРОСТОРОВИЙ ВИМІР СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В КУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ

Досліджено та проаналізовано зміни стану інфраструктури культурної сфери регіону. Розраховано індекс структурних зрушень у сфері культури. Встановлено, що від того, чи буде найближчими роками утворений в межах українського соціуму розвинений, цілісний і самостійний культурно-інформаційний простір, залежить фактичний суверенітет, а відтак, і гідне майбутнє України. Необхідність створення такого простору має стати основним орієнтиром діяльності як для державних установ, що опікуються культурною сферою, так і для кожного працівника.

Ключові слова: заклади культури, універсальні та масові бібліотеки, демонстратори кіно-, відеофільмів, заклади клубного типу.

Здійснення структурних реформ в українській економіці – головна проблема процесу її ринкової трансформації. Перехід до нового типу економіки найбільше позначається на соціально-культурній сфері. Освіта, наука та культура України поступово пристосовуються до нових історичних умов. Країни, що вступили на шлях постіндустріального суспільства, значну увагу приділяють розвитку сфери культури, що розглядається як стратегічний фактор економічного і соціального прогресу.

Актуальність теми дослідження зумовлена насамперед тією обставиною, що в Україні проблема структурної перебудови економіки та сфери культури зокрема є найменш розробленою як у теоретичному аспекті, так і в аспекті практичної економічної політики.

У сучасній економічній літературі проблеми сфери культури, а зокрема структурних зрушень в ній, вивчали такі вчені: С.Л. Гнатюк, О.А. Гриценко, І.М. Дзюба, В.І. Куценко, У.Я. Садова, Л.Т. Шевчук та ін.

Сфера культури об'єднує сукупність закладів, установ, підприємств, організацій та органів управління, які здійснюють виробництво, розподіл, збереження та організацію споживання товарів і послуг культурного та інформаційного призначення. До цього комплексу входять підприємства, що виробляють товари культурного та інформаційного призначення, об'єкти культури та мистецтва, установи та організації засобів масової інформації. Культура, як компонент соціальної сфери, найбільш масово представлена закладами клубного типу, бібліотеками, музеями, які виконують важливі суспільно-виховні функції [1, с. 81-82].

Через відсутність повноцінної державності інфраструктура культури ніколи не була розбудована системно і фундаментально. До того ж внаслідок гіперцентралізації в СРСР усі найбільші науково-дослідні інституції, культурні установи, поліграфічні потужності, засоби масової інформації і культурної комунікації тощо концентрувалися в Москві, відповідно туди спрямовувалася значна частка фінансування і акумулювалися культурно-мистецькі сили. Можна лише дивуватися, що й за таких умов українські вчені лідирували в колишньому СРСР у низці важливих напрямів науки.

З проголошенням незалежності України значно активізувалися процеси культурного розвитку країни. До соціально-політичного та культурного

життя повертається широкий пласт культурних цінностей, що впливають на перебіг глибинних змін у всіх сферах українського суспільства.

Згідно з прогресивними тенденціями сучасної цивілізації, основним завданням культурної політики посткомуністичних країн проголошується захист культурної ідентичності та національних традицій, розвиток кращих набутків національної культури. Важливого значення надають збереженню і використанню культурної спадщини. Для перетворення пам'яток національної культури на "пульсуючі культурні центри" за участю зарубіжних партнерів виконують роботу, спрямовану на їх реконструкцію та актуалізацію, введення до сучасного культурного життя.

Проте стан і рівень сучасних закладів, установ та організацій культури України не завжди відповідає історичним традиціям, матеріальним і демографічним ресурсам, неспроможний задовольнити творчі інтереси населення, сприяти реалізації талантів, сучасним вимогам розвитку міжнаціональних і зарубіжних культурних зв'язків.

У складний період економічної, духовної і культурної кризи важливим культурологічним центром, джерелом інформації та місцем неформального спілкування для мешканців багатьох регіонів країни стає бібліотека, на яку споконвіку покладається двоєдина функція – зберігати опубліковані й написані в минулому документи та забезпечувати доступ до них сучасного й майбутнього поколінь. Для сільських мешканців вона є своєрідним захисником конституційного права на отримання документації та інформації. Негативно впливають на задоволення читацького попиту сільських жителів процеси децентралізації, які розпочалися в окремих регіонах України через передачу об'єктів господарського комплексу в комунальну власність та викликане цим упорядкування штатів. Перетворення, що відбулися на початку третього тисячоліття в українському суспільстві, привели до кардинальних змін у діяльності бібліотек, які дедалі частіше стають певним простором, у якому відбувається циркуляція інформації, її трансформація у знання, матеріалізація (в окремих випадках), передача в часі та просторі.

Трансформація принципів бібліотечної діяльності зумовила глибокі структурні зміни бібліотек. Останнім часом з'явилися бібліотечно-інформаційні заклади, які за своїми характеристиками не відповідають до цього існуючій типології бібліотек, що вважались загальноновизнаними в останнє десятиріччя ХХ ст.

Досить складно пристосовувались до ринкових умов праці клубні заклади, тим паче, що вони нерідко є одним закладом культури в населеному пункті. Низький рівень їх оснащеності та використання нових інформаційних технологій позначились на якості пропонованих населенню послуг. З клубами, особливо у сільській місцевості, тісно пов'язані розвиток демонстраторів кіно-, відеофільмів, забезпеченість населення місцями у залах для демонстрування фільмів.

Водночас зазначимо, що послуги закладів культури останнім часом стали більш різноманітними та зорієнтованими на різні смаки і потреби населення. Останньому сприяло і те, що в 90-х роках минулого століття клубні заклади перейшли у підпорядкування регіональним і місцевим органам влади, де концентруються регіональні фонди розвитку культури. Організації

дозвілля сприяє і концертна діяльність. Концертні організації структурно представлені філармоніями, гастрольно-концертними, концертно-естрадними об'єднаннями та самостійними професійними колективами.

У сучасному українському суспільстві дедалі помітнішим стає інтерес до осмислення минулого народу, активізується рух за збереження і дослідження пам'яток історії й культури. Ці культурні запити реалізуються в музеях, що є науково-дослідними та науково-освітніми закладами, які збирають, вивчають, зберігають та популяризують краєзнавчі пам'ятки, елементи матеріальної і духовної культури – першоджерела знань про розвиток природи і суспільства та є матеріалізованою культурною пам'яттю суспільства. Останнім часом спостерігається тенденція повільного кількісного зростання мережі музеїв.

В умовах ринкової економіки правда, яку несуть театри, дуже потрібна. Розвиток театрального мистецтва в останні два десятиріччя відбувається суперечливо. З одного боку, надання творчої волі, економічні реформи і демократичні перетворення сприяли розширенню й урізноманітненню культурної діяльності. Відбулись зміни в організаційно-управлінській структурі закладів культури і мистецтва, в їхньому фінансуванні, у сфері державного управління. З іншого боку, реформи у мистецтві відбулись на фоні різкого скорочення бюджетного фінансування. І це позначилось на рівні інфраструктури театральної сфери.

За даними Державного комітету статистики України, наприкінці 2009 р. в Україні функціонувало 136 професійних театрів, 77 концертних організацій та 499 музеїв – це ті заклади культури в яких спостерігається позитивна динаміка, порівняно з 1990 р. (рис. 1). Щодо кількості масових бібліотек, кількості демонстраторів кіно-, відеофільмів та кількості закладів культури клубного типу, то останнім часом спостерігається тенденція до зменшення цих об'єктів культури, порівняно з 1990 р. (рис. 2) [2].

Рис. 1. Динаміка зміни структури професійних театрів, концертних організацій та музеїв в Україні (одиниць)

В областях Західного регіону України спостерігається така ж тенденція щодо зменшення кількості універсальних бібліотек, кількості демонстраторів кіно-, відеофільмів та закладів культури клубного типу, як і загалом по Україні (табл. 1). Згідно з табл. 1, найбільш забезпечена масовими та універсальними бібліотеками, а також закладами клубного типу наприкінці 2008 р. серед областей Західного регіону України була Львівська обл. (хоча порівня-

но з 1995 р. кількість бібліотек зменшилась на 288 одиниць, а кількість закладів клубного типу – на 151 заклад).

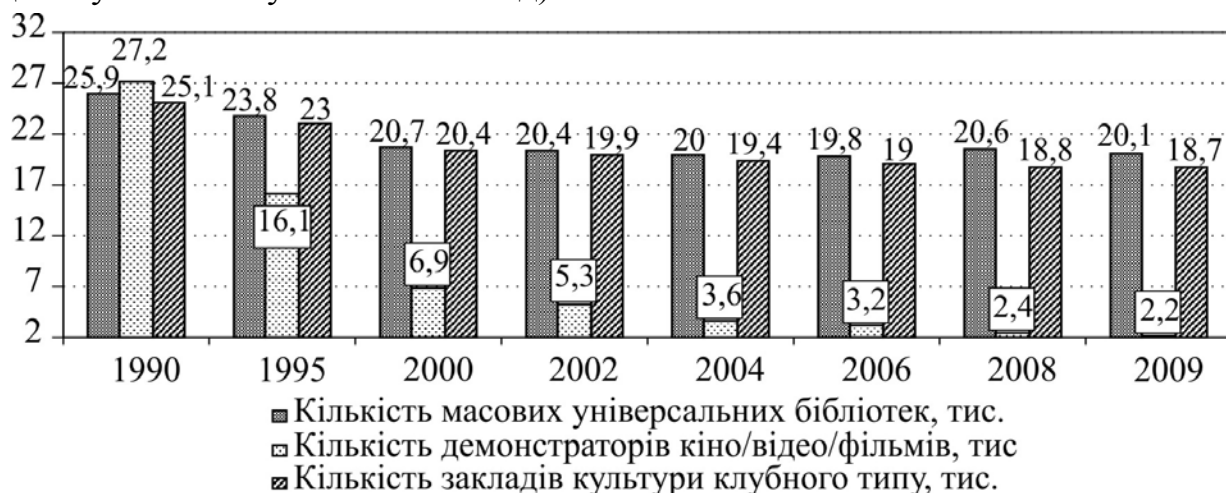

Рис. 2. Динаміка зміни структури масових універсальних бібліотек, демонстраторів кіно-, відеофільмів та закладів культури клубного типу в Україні

Табл. 1. Зміна кількості закладів сфери культури в областях Західного регіону України з 1995 по 2008 рр.* одиниць

Області Західного регіону України	Роки					
	1995	2000	2005	2006	2007	2008
<i>Кількість масових та універсальних бібліотек</i>						
Волинська	809	584	579	580	582	574
Закарпатська	725	616	520	519	516	509
Івано-Франківська	846	831	783	769	770	770
Львівська	1657	1439	1373	1372	1374	1369
Рівненська	808	589	606	607	598	578
Тернопільська	1003	974	955	954	930	924
Чернівецька	484	431	419	417	411	410
Всього по Західному регіону	8327	7464	7240	7224	7188	7142
<i>Кількість демонстраторів кіно-, відеофільмів</i>						
Волинська	636	100	32	21	14	14
Закарпатська	451	344	110	77	31	40
Івано-Франківська	570	520	322	326	326	301
Львівська	789	302	61	81	110	88
Рівненська	461	230	20	29	29	33
Тернопільська	838	223	210	227	123	94
Чернівецька	394	350	233	205	168	138
Всього по Західному регіону	6134	4069	2993	2972	2808	2716
<i>Кількість закладів культури клубного типу</i>						
Волинська	875	683	673	680	686	676
Закарпатська	631	534	488	482	477	471
Івано-Франківська	779	767	733	731	723	722
Львівська	1554	1424	1395	1397	1397	1403
Рівненська	805	739	703	700	690	682
Тернопільська	1021	953	921	921	923	923
Чернівецька	435	403	391	394	393	392
Всього по Західному регіону	8095	7503	7309	7311	7296	7277

*Джерело: [3, с. 321, 323, 325].

Щодо показника кількості демонстраторів кіно-, відеофільмів, то у 1995 р. найбільше їх було у Тернопільській області – 838, однак надалі лідером за цим показником серед областей Західного регіону України у 2000 р. стала і є дотепер Івано-Франківська обл. Наприкінці 2008 р. тут функціонував 301 об'єкт з демонстрації кіно-, відеофільмів. Забезпеченість населення книжковим фондом масових та універсальних бібліотек, кількістю місць у залах для демонстрування фільмів та закладах культури клубного типу в областях Західного регіону України на 100 мешканців наведено в табл. 2.

Табл. 2. Забезпеченість населення книжковим фондом масових та універсальних бібліотек, кількістю місць у залах для демонстрування фільмів та закладах культури клубного типу в областях Західного регіону України з 1995 по 2008 рр. * на 100 мешканців

Області Західного регіону України	Роки					
	1995	2000	2005	2006	2007	2008
<i>Книжковий фонд масових та універсальних бібліотек, примірників</i>						
Волинська	795	718	689	676	670	660
Закарпатська	678	591	549	544	585	530
Івано-Франківська	687	667	667	662	648	679
Львівська	598	548	536	536	571	758
Рівненська	806	769	1091	1026	1055	985
Тернопільська	778	744	772	778	747	752
Чернівецька	786	734	709	704	696	683
Середнє значення по регіону	733	682	716	704	710	721
<i>Кількість місць у залах для демонстрування фільмів</i>						
Волинська	10	2	1	1	1	1
Закарпатська	6	5	2	1	0,5	1
Івано-Франківська	7	7	5	5	5	4
Львівська	6	2	0,4	0,4	0,4	0,4
Рівненська	7	4	0,4	0,4	0,4	0,5
Тернопільська	13	4	2	3	2	2
Чернівецька	9	8	7	5	5	4
Середнє значення по регіону	8	5	3	2	2	2
<i>Кількість місць у закладах культури клубного типу</i>						
Волинська	16	14	14	14	14	14
Закарпатська	11	10	9	9	8	8
Івано-Франківська	12	12	12	12	12	12
Львівська	10	10	10	10	9	10
Рівненська	14	13	12	12	12	12
Тернопільська	19	18	17	17	18	18
Чернівецька	12	12	11	11	11	11
Середнє значення по регіону	13	13	12	12	12	12

*Джерело: [3, с. 322, 324, 326].

З огляду на те, що в Україні і в Західному регіоні зокрема спостерігається неухильне зменшення кількості населення, то зниження забезпеченості його книжковим фондом масових та універсальних бібліотек є не таким істотним. Як відомо, одними з наймасовіших закладів культури є клубні, які зазвичай розміщені в сільській місцевості, де за останні 15 років різко змен-

шилась кількість мешканців. Тому тут забезпеченість населення місцями не так різко знизилась. Згідно з табл. 2, у 1995 р. на 100 мешканців в середньому по Західному регіону припадало 13 місць, то в 2005 р. – 12. До 2008 р. ця цифра не змінилась. Водночас кількість місць у залах для глядачів, де здійснюється демонстрація фільмів (у розрахунку на 100 мешканців), різко зменшилась.

Структурні зміни можуть істотно впливати на розвиток культурних процесів і явищ, тому важливо визначити вплив структурних зрушень у сукупності на загальну динаміку середньої величини. З цією метою розрахуємо індекс структурних зрушень за формулою

$$I_{cz} = \frac{\sum z_0 \times d_1}{\sum z_0 \times d_0},$$

де: z – кількість книжок у бібліотеках або місць у закладах культури; d_0 , d_1 – відносні показники структури сукупності закладів культури у базовому і звітному періодах [4, с. 166].

На рис. 3 подано результати розрахованого автором індекса структурних зрушень на основі даних табл. 1 та 2.

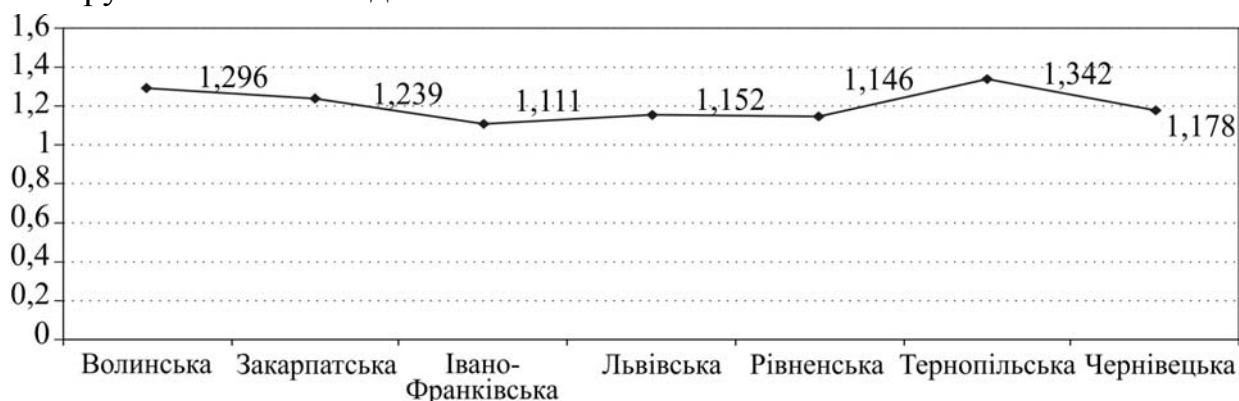

Рис. 3. Індекс структурних зрушень у сфері культури в областях Західного регіону України

Згідно з рис. 3, індекс структурних зрушень має найвище значення у Тернопільській області – 1,342, це пояснюється тим, що в області з 1995 по 2008 рр. відбулося різке зменшення кількості демонстраторів кіно-, відео-фільмів з 838 у 1995 р. до 94 – у 2008 р. Найменше значення індексу структурних зрушень серед областей Західного регіону України спостерігається в Івано-Франківській обл. і дорівнює 1,111, що зумовлено найменшим спадом кількості закладів культури в області. Індекс структурних зрушень в областях Західного регіону України показує вплив змін у структурі закладів сфери культури областей в регіоні на загальну динаміку кількості закладів сфери культури в середньому по Західному регіону України.

Отже, в останні десятиліття відбулися істотні структурні зрушення в культурній сфері регіону. У нових економічних умовах господарювання державні заклади культури намагаються посилити вплив на оптимізацію культурних процесів, на характер і динаміку культурного розвитку.

Для повнішої реалізації потенційних можливостей впливу культури на суспільний прогрес потрібна науково обґрунтована стратегія. Її формуванню

та реалізації повинна активно сприяти економічна наука, зокрема наукові пошуки, пов'язані з удосконаленням управлінських відносин у сфері культури.

Варто також зазначити, що від того, чи буде найближчими роками утворений в межах українського соціуму розвинений, цілісний і самостійний культурно-інформаційний простір, залежить фактичний суверенітет, а відтак, і гідне майбутнє України. Необхідність створення такого простору має стати основним орієнтиром діяльності як для державних установ, що опікуються культурною сферою, так і для кожного працівника.

Література

1. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / за наук. ред. д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина / РВПС України НАН України. – Ніжин : ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2008. – 818 с.

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Статистичний зб. "Регіони України" / за ред. О.Г. Осауленко. – К. : Держком. статистики України, 2009. – Ч. I. – 369 с.

4. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти : навч. посібн. / Р.В. Фещур, А.Ф. Барвінський, В.П. Кічор та інші / за наук. ред. Р.В. Фещура. – Вид. 2-е, [перероб. та доп.]. – Львів : Вид-во "Інтелект-Захід", 2003. – 576 с.

Сытар Л.И. Пространственное измерение структурных сдвигов в культурной сфере региона

Исследованы и проанализированы изменения состояния инфраструктуры культурной сферы региона. Рассчитаны индексы структурного изменения в сфере культуры. Установлено, что от того, будет ли в ближайшие годы образовано в пределах украинского социума развитое, целостное и самостоятельное культурное информационное пространство, зависит фактический суверенитет, а следовательно, и достойно будущее Украины. Необходимость создания такого пространства должна стать основным ориентиром деятельности как для государственных учреждений, которые заботятся культурной сферой, так и для каждого работника.

Ключевые слова: учреждения культуры, универсальные и массовые библиотеки, демонстраторы кино / видео / фильмов, учреждения клубного типа.

Sytar L.I. Spatial dimensions of structural changes in the cultural sphere of the region

The changing of the state of infrastructure in the cultural sphere of the region is analyzed. The indexes of structural changes in the cultural sphere is calculated. It is set that from that, whether will be in the nearest years formed within the limits of Ukrainian соціуму developed, integral and independent in a civilized manner informative space, actual sovereignty depends, and consequently, and the future of Ukraine deserves. The necessity of creation of such space must become basic орієнтиром of activity both for public institutions which take care a cultural sphere and for every worker.

Keywords: cultural institutions, mass and universal libraries, demonstrators film / video / film club type establishments.